

Zenginliğe Giden Yolda Mülkiyet Hakları ve Ekonomik Özgürlüklerin Rolü: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme*

Dilek Tuğlu Dur**

Öz

Neden bazı ülkelerin zengin ve diğerlerinin fakir olduğu, Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği* adlı eserini yazdığı 1776'dan beri ekonomistleri ilgilendiren en önemli sorulardan biri olarak kabul edilmektedir. Zengin doğal kaynaklara sahip bazı ülkeler yoksulluk içinde kalırken, az sayıda doğal kaynağa sahip diğer ülkeler ise gelişme göstermiştir. Ekonomik veriler, mülkiyet haklarının-ekonomik özgürlüğün güvence altında olduğu ve güçlü bir kurumsal yapıya sahip olan ülkelerin, daha yüksek refah düzeyine ulaştığını göstermektedir. Ekonomik özgürlüğün doğasını anlamak için öncelikle ekonomik özgürlüğün özel mülkiyet hakkı ilkesine bağlı olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı mülkiyet hakları ve ekonomik özgürlüğün iktisadi gelişme açısından taşıdığı önemi ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda mülkiyet haklarının-ekonomik özgürlüğün, ekonomik büyüme üzerindeki etkisi 1995-2020 yılını kapsayacak şekilde Türkiye özelinde incelenmiştir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, başta mülkiyet hakları olmak üzere ekonominin kurumsal ve yasal altyapısını daha iyi standartlara çıkarmaları neticesinde uzun vadeli kalkınma hedeflerine ulaşabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mülkiyet Hakları, Ekonomik Özgürlükler, Kurumsal İktisat.

The Role of Property Rights and Economic Freedom on the Way to Prosperity: A Review of the Turkish Economy

Abstract

The question of why some countries are rich and others are poor has been considered one of the most important questions that economists have been interested in since 1776, when Adam Smith wrote *The Wealth of Nations*. Some countries with rich natural resources remained in poverty, while other countries with few natural resources developed. Economic data shows that the countries where property rights and economic freedom are guaranteed and which have strong institutional structures have reached a higher level of welfare. In order to understand the nature of economic freedom, it is necessary to accept that economic freedom is dependent on the principle of private property right.

The aim of this study is to reveal the importance of property rights and economic freedom in terms of economic development. For this purpose, the effect of property rights-economic freedom on economic growth has been examined in Turkey, covering the years 1995-2020. Developing countries like Turkey will be able to reach their long-term development goals as a result of raising the institutional and legal infrastructure of the economy, especially property rights, to better standards.

Keywords: Property Rights, Economic Freedoms, Institutional Economics.

"Türkiye'de Mülkiyet Hakları" konulu 2022 Kâzım Berzeg Makale Yarışması'nda jüri üyeleri tarafından ikinciliğe layık bulunmuştur.

Öğr. Gör. | İskenderun Teknik Üniversitesi, Dört Yol Meslek Yüksekokulu
tugludilek@gmail.com | ORCID: 0000-0003-4586-1632
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 27, Sayı:105, Kış 2022, ss. 201-222.

Giriş

Ekonomik büyüme büyük ölçüde kurumlara ve kurumsal kaliteye bağlıdır (North, 2002: 1). Kurumsal yapı içerisinde önemli payı olan mülkiyet haklarının korunması ve herhangi bir sınırlamaya tabi tutulmaması bireylerin ekonomik anlamda özgür olmalarına yardımcı olmaktadır. Bir ekonomide hukuk ve mülkiyet gibi temel hakların korunması, ekonomik özgürlüğün varlığını göstermektedir. “Mülkiyet hakları” olarak ifade edilen bu durum bir özgürlük biçimi olarak tanımlanabilir (Silvera, 2009: 2). Mülkiyet hakları ile ekonomik performans arasındaki ilişkiye dair genel kanı, mülkiyet haklarının, bir ülkenin ekonomik performansını (ekonomik büyüme), o ülkenin sahip olduğu beşeri ve fiziki sermaye ile birlikte etkilediği yönündedir (Dincer, 2007: 826). Tamamen teorik bir perspektiften bakıldığında mülkiyet haklarına daha fazla erişimin ekonomik özgürlüğe ve dolayısıyla sürdürülebilir bir ekonomik büyümeye yol açtığı varsayılmıştır. Mülkiyet haklarının ekonomik özgürlüğe yol açtığı hipotezi, Adam Smith’in başyapıtı sayılan *Ulusların Zenginliği* (*The Wealth of Nations*) adlı eserinde formüle edilmiştir. Smith’in mülkiyet haklarına ilişkin teorileri, birçok ülkenin ekonomik gelişimine katkıda bulunmuştur.

De Soto (2000)’ya göre, “Mülkiyet hakları, büyümenin motorudur”. Bu kapsamda mülkiyet haklarının yeterince güvence altına alınmadığı ekonomilerde, bireyler, firmalar ve hükümetler seçtikleri mal veya hizmeti bedel ödemediği alabilir veya almaya çalışabilir. Bireyler ve firmalar, mal ve mülklerinin yanında kazançlarının, tasarruflarının ve servetlerinin korunmasına hem kaynak hem de zaman ayırmak zorunda kalabilir. Ayrıca bireyler yaratıcı olma, icat etme, inovasyon yapma teşvikini kaybedebilir. Bu durumda, yenilik, ekonomik ilerleme, üretkenlik artışları ve artan yaşam standartları çok az olur ya da hiç olmayabilir (Cebula, 2011: 1-2). Özel mülkiyet olmadan, insanlar yeniden kaynakları kullandıklarında, diğer herkese bir maliyet yüklerler. Ekonomistler bunu “ortak varlıkların trajedisi” olarak ifade etmektedir. Ortak mülkiyet, kaynakların aşırı kullanımına ve tükenmesine yol açmaktadır. Oysa mülk özelleştirildikten ve bireysel olarak elde tutulduktan sonra, mülk sahibi mülkü kendi çıkarları için kullanabilmekte, aynı zamanda kullanma maliyetini de doğrudan üstlenmektedir. Özel mülkiyet, kaynakları korumak ve gelecekteki üretim için sermayeyi sürdürmek için bir teşvik sağlamaktadır (Powell, 2002: 1). Güvenli mülkiyet hakları, vatandaşlara ticari faaliyetlerde bulunma, gelirlerini biriktirme ve uzun vadeli planlar yapma teminatı vermektedir. Çünkü bireyler gelirlerinin ve tasarruflarının kamulaştırmaya karşı güvende olduğunu bilirler (Beach ve Kane, 2008: 51). Mülkiyet haklarının tabana yayılmasıyla birlikte önce bireysel refah sonra toplumsal refah tesis edilebilmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye’de 1995-2020 döneminde mülkiyet hakları özgürlüğünün kişi başına reel ekonomik büyüme üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Öncelikle mülkiyet hakları ve ekonomik özgürlükler kavramsal boyutta ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde literatür özeti ve teorik çerçeve yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise en yüksek ekonomik özgürlüğe sahip on ülke ile en düşük on ülke, kişi başına düşen gelir düzeyi bakımından karşılaştırılmalı analiz edilmiş ve bu bağlamda Türkiye’nin durum değerlendirmesi yapılmıştır. Dördüncü bölümde sonuç kısmına yer verilmiştir.

Mülkiyet Hakkı ve Ekonomik Özgürlüğün Tanımı ve Ölçülmesi

İktisat biliminin cevaplamakla birinci dereceden mesul olduğu sorun; hangi kaynakların, nasıl ve kimin için kullanılacağına karar verilmesidir. Bu sorun gündeme geldiğinde, bir temel belirleyici ve çözüm ortağı olarak mülkiyet hakları ve ekonomik özgürlükler kavramının da inceleme kapsamına girmesi gerekmektedir (Ata ve Şahbaz, 2013:163). Mülkiyet hakları, bireyin iktisadi yaşamda var olan kıt kaynakları en etkin biçimde kullanabilmeleri için yapılmış düzenlemelerdir. Bu haklar; bireyin ya da toplumun mevcut kaynaklara ulaşım imkanlarını ortaya koymaktadır (Ata ve Şahbaz, 2013: 164). Bu anlamda mülkiyet hakkı, toplumdaki bireyler arasındaki bir sosyal anlaşmadır ve bu haklar, bireyler arasında eşyaya ait ilişkileri tanımlamaktadır (Oğuz, 2003:14).

Kurumsal iktisadın öncülerinden Douglass C. North’a göre mülkiyet hakkı “herhangi bir varlığın tüketilmesini, devredilmesini ve kontrol edilmesini sağlayan düzenlemeler” biçiminde tanımlanmıştır (North, 2002: 47). Alchian, mülkiyet hakkını, herhangi bir ekonomik malın kullanımını tercih etmek için sosyal zorunlu bir hak olarak görmüştür (Oğuz, 2003: 17). Denman (1978: 3), mülkiyet haklarını, kaynaklar üzerinde “karar verme yetkisi ve yaptırımı” olarak belirtmiştir. Dasgupta, mülkiyet hakkını, çevresel mallar (doğal kaynaklar olarak da bilinir) dahil olmak üzere “varlıkları kontrol etme hakları dizisi” olarak ifade etmiştir. Mülkiyet hakları, insanlara ve firmalara mal ve hizmet satın alma ve satma imkanı verdiği için, bir piyasa ekonomisinin verimli bir şekilde işlemesi ve ekonomilerin gelişmesi ya da büyümesi için tartışmasız esastır (Cole, 2010: 274). Bu kapsamda, mülkiyet hakları genel olarak dört ayrı hakkı içermektedir; (a) bir varlığın nasıl kullanılabileceğini belirleyen kullanım hakları, (b) bir varlıktan gelir elde etme hakkı, (c) başkalarının bir varlığı kullanmalarını engelleme hakkı ve (d) bir varlığa ilişkin hakları başkasına transfer etme hakkıdır (Oğuz, 2003: 17).

Bireylere verilen bir hak olarak liberal düşünce akımının temelini oluşturan ekonomik özgürlükler ise; serbest piyasa, serbest ticaret, özel girişim, düşük vergi oranları gibi ekonominin önemli bileşenlerini oluşturan ‘laissez faire

laissez passer' varsayımı üzerine kurulmuştur (Rabushka, 1991: 23). Bu alanda araştırmalar yapan Heritage Vakfı (Heritage Foundation)'na göre ekonomik özgürlük, "bireyin, emeğinin ve mülkünün kendi kontrolünde olması hakkı" biçiminde tanımlanmıştır. Genel anlamda özgürlüğün önemli payını oluşturan ekonomik özgürlük, bireylerin devlet ve diğer gruplar ile ilişkisindeki maddi özerkliği ifade etmektedir. Birey mülkiyetindeki şeyleri ve emeğini kontrol edebildiği sürece iktisadi açıdan hür sayılmaktadır (Beach ve Kane,2008: 39-41).

Ülkelerin özgürlük düzeylerini belirlemek ve özgürlüğün ülke gelişimine etkisini ortaya koymak için bu bileşenin sayısal olarak ölçülebilmesi gerekmektedir. Araştırma şirketi Heritage Vakfı'nın *Wall Street Journal* ile birlikte her yıl yayınladığı Ekonomik Özgürlük İndeksi (Index of Economic Freedom, IEF) ekonomik açıdan özgürlüğü hesaplamaya çalışan bir değerdir. Ekonomik özgürlük indeksi ekonomik özgürlüğün düzeyini ulusal bazda ölçmek için dünya çapında hazırlanmaktadır. Böylece ekonomik özgürlük bileşenlerinin iktisadi faaliyet üzerindeki etkisi dünya genelinde incelenebilmektedir.

1. Mülkiyet Hakları: Bireylerin özel mülk edinmesini ve kendi kontrolünde olmasını sağlayan hukuk sistemini ve bu sistemi etkin biçimde uygulayan hükümeti dikkate almaktadır.
2. Yargı Etkinliği: İdari tüm işlem ve bürokratik eylemlerin şeffaflık içerisinde gerçekleşme düzeyidir.
3. Hükümet Bütünlüğü (Yolsuzluktan Sakınma): Rüşvet, kayırmacılık, patronaj, zimmete para geçirme ve greft gibi uygulamalarla devlet kurumlarının sistematik yolsuzluktan uzak durmasıdır.
4. Vergi Yükü: Gelir bakımından devletin ağırlığı, gerçek ve tüzel kişilerin ödediği vergiler ve toplam vergilerin GSYH içerisindeki payıdır. Bireyler ve işletmeler üzerinde yüksek vergi yükünün var olup olmadığını inceleyen ölçüttür.
5. Kamu Harcamaları: devletin yapmış olduğu tüm harcamalardır. Devletin sadece gerçek kamu mallarını minimum giderle üretmesi ideal olan durumdur.
6. Mali Sağlık: Zayıf hükümet bütçesi yönetiminin doğrudan sonuçları olan genel mali sağlığın erozyona yol açmasını engelleyecek politikalar uygulanmasıdır.
7. İş Özgürlüğü: Bir işletmenin üretime başlaması, devam etmesi ve son vermesi sırasında devlet tarafından kısıtlama ve engellere maruz kalmamasıdır. Bu kapsamda, bu işlemlerin hızlı ve kolay şekilde gerçekleştirilmesi, iş yapma özgürlüğü kriterinin temel belirleyicisidir.
8. İşgücü Özgürlüğü: herhangi bir kısıtlamaya maruz kalmadan işveren ve çalışanların karşılıklı olarak anlaşabilmesidir. Asgari ücret politikaları,

işten çıkarmayı engelleyen yasalar, çalışma saatleri gibi ülkenin emek piyasasını düzenleyen hukuki konular incelenir.

9. Parasal Özgürlükler: Fiyat istikrarı ve fiyat kontrollerinin değerlendirildiği bir ölçüttür.
10. Ticari Özgürlükler: Bir ülke vatandaşlarının diğer ülke vatandaşları ile serbestçe alıcı ve satıcı olarak etkileşimde olmalarıdır.
11. Yatırım Özgürlükleri: Bireylerin ve işletmelerin ülke içinde veya dışında kaynaklarını belirli faaliyetlere serbestçe aktarabilmesidir.
12. Finansal Özgürlükler: Bankacılık ve finans sektöründe verimlilik için hükümetin minimum düzeyde müdahale etmesidir.

Ekonomik Özgürlük İndeksi, on iki kriter üzerinde değerlendirilmiş olup, bu on iki bileşenin her biri 0-100 arasında puan almaktadır. Bir ülkenin ekonomik özgürlük puanı bu on iki bileşenin ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. Ülkelerin ekonomik özgürlükleri 0-100 arasında değişen skorlarla ölçülebilmektedir. İndeks olarak ise 100 üzerinden hesaplanan bu değerlerin anlamları, Heritage Vakfı tarafından aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir (Heritage Report, 2019: 15):

Tablo 1. Ekonomik Özgürlük İndeks Değerinin Anlamları

Değer	Anlamı
80-100	Özgür (Free)
70-79,9	Özgürlüğe Yakın (Mostly Free)
60-69,9	Orta Derecede Özgür (Moderately Free)
50-59,9	Büyük Ölçüde Özgür Olmayan (Mostly Unfree)
0-49,9	Özgürlüğü Bastırılmış (Repressed)

Kaynak: The Heritage Foundation.

Tablo 1’de yer alan indekslerin her birinin ayrı ayrı hesaplama yöntemi vardır. Mülkiyet hakları indeksinin bileşenleri, bireylerin özel mülk edinmelerine, elinde tutmalarına ve kullanmalarına ne ölçüde izin verdiğini değerlendirmektedir. Mülkiyetin yasal olarak korunması ne kadar etkili olursa, bir ülkenin puanı o kadar yüksek olur. Benzer şekilde, hükümetin mülkü kamulaştırma şansı ne kadar yüksekse, bir ülkenin puanı o kadar düşük olacaktır. Ekonomik özgürlük indeksinin alt bileşenleri 0-100 puan arasında değer almaktadır. Mülkiyet hakları indeksi bileşenlerinin puanı, tümü eşit ağırlıkta olan aşağıdaki beş alt faktör için puanların ortalaması alınarak hesaplanmaktadır (Heritage Report, 2021: 453-54):

Tablo 2. Mülkiyet Hakları İndeksinin Alt Bileşenleri

Değer	Bileşenler
0-20	Fiziksel Mülkiyet Hakları
0-20	Fikri Mülkiyet Hakları
0-20	Yatırımcı Korumasının Gücü
0-20	Kamulaştırma Riski
0-20	Arazi İdaresinin Kalitesi

Kaynak: The Heritage Foundation.

Mülkiyet hakları indeksi ve ekonomik özgürlük indeksi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz ederken, ekonomik büyüme göstergesi olarak ülkelerin kişi başına düşen gelir seviyelerinin dikkate alınması, söz konusu ilişkinin daha sağlıklı yorumlanmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla ekonomik özgürlük indeksinde olduğu gibi ekonomiler arasında sağlıklı karşılaştırma yapabilmek için ülkelerin kişi başına düşen gelir düzeyi bakımından da sınıflandırılması gerekmektedir. 2012 yılında hazırlanan Dünya Kalkınma Raporu'na göre ekonomiler şöyle sınıflandırılmaktadır (World Bank, 2020):

Tablo 3. Kişi Başına Gelire Göre Ekonomilerin Sınıflandırılması

Ekonomiler	Kişi Başına Yıllık Ortalama Gelir
Düşük Gelirli	1.045 dolar ve altı
Orta Gelirli	1.046 – 12.696 dolar
Alt Orta Gelirli	1.046 – 4.095 dolar
Üst Orta Gelirli	4.096 – 12.696 dolar
Yüksek Gelirli	12.697 dolar ve üzeri

Kaynak: World Bank.

Mülkiyet Hakları, Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme

Literatür

Ekonomik özgürlük ve mülkiyet hakları gibi soyut olan bir kavramın ölçülebilmesi, özellikle son yıllarda bazı kurumların ekonomik özgürlüğün ana bileşenlerine yönelik oluşturduğu indeksleri hesaplamasıyla mümkün kılınmıştır. Bu indekslerin yayınlanması, hem ülkeler arasında ekonomik özgürlükler ve mülkiyet haklarının karşılaştırılmasına hem de ekonomik özgürlükler ve mülkiyet haklarının iktisadi büyüme, refah gibi ekonomik büyüklüklere ilişkin etki düzeyinin araştırılmasına yol açmıştır.

Powell (2002), seçilmiş ülkeler arasında mülkiyet hakları ve ekonomik özgürlüklerin refah üzerine etkisini araştırmıştır. Çalışmada ekonomik özgürlük indeksi, kişi başına düşen gelir ve insani gelişmişlik indeksi verileri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Ekonomik özgürlük seviyesi daha yüksek ve özel mülkiyet haklarına saygı duyan ülkelerde, bireylerin mülkiyetine müdahale eden ülkelere göre daha yüksek refah elde ettikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Gwartney vd. (2004), 99 ülkeyi ve 1980-2000 dönemini kapsayan çalışmalarında ekonomik özgürlüğün ülkeler arası gelişmişlik farklılıklarına etkisini araştırmışlardır. Çalışmada ekonomik özgürlük indeksi ile ölçülen kurumsal kalite farklılıklarının uzun dönemli iktisadi büyümeyi etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre ülkelerin ekonomik özgürlüğü destekleyen kurumlar ve politikalarla, daha yüksek büyüme ve gelir oranlarına ulaşabileceği belirtilmiştir.

Richardson (2005), Zimbabwe için 1961-2003 dönemini kapsayan çalışmasında toprak mülkiyeti ve iktisadi büyüme ilişkisini regresyon analizi ile araştırmıştır. Çalışmada 2000-2003 yılları arasında ülkedeki iktisadi bunalımın nedeni mülkiyet sistemindeki değişim olarak belirtilmiştir. Toprak mülkiyeti üzerine yapılan kısıtlamaların iktisadi büyümeyi olumsuz etkilediği ve mülkiyet haklarının korunması ile iktisadi büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin varlığı ortaya konmuştur.

Weede (2006), 102 ülke üzerine yaptığı çalışmada 1980-2000 periyodunda ekonomik özgürlüklerin kişi başına düşen gelir düzeyine etkisini panel veri analizi ile araştırmıştır. Çalışmaya beşeri sermaye, kıyı kesimi nüfusu ve bölgesel konum verileri bağımsız değişken olarak eklenmiştir. Çalışma sonucunda, ekonomik gelişmişliği etkileyen en önemli değişkenin ekonomik özgürlük olduğu tespit edilmiştir.

Ashby ve Sobel (2008), 1980-2003 dönemini kapsayan çalışmalarında ABD eyaletlerinde ekonomik özgürlüğün gelir eşitsizliği ve ekonomik büyümeye olan etkisini panel veri yöntemi ile araştırmışlardır. Çalışmada, ekonomik özgürlük ve gelir dağılımı adaletinin anlamlı ve pozitif ilişkiye sahip olduğu belirtilmiştir. Ayrıca gelir artışını ve gelir artış hızını olumlu etkilediği belirtilmiştir.

Justesen (2008), 72 ülkeyi kapsayan çalışmasında 1970-1999 periyodunda ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi granger nedensellik serisini kullanarak panel veri analizi ile incelemiştir. Sonuç olarak ekonomik özgürlüğün bazı bileşenlerinin (kamu hacmi ve regülasyonlar) iktisadi büyümeyi ve yatırımları güçlü bir biçimde pozitif etkilediği gözlenmiştir.

Mahmood ve Azid (2011), 2000-2006 dönemini kapsayan çalışmalarında 29 yüksek, 18 üst-orta, 26 alt-orta ve 23 düşük gelirli olmak üzere 96 ülkede ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini panel ARDL testi ile incelemişlerdir. Çalışmada, yüksek ve alt orta gelirli ekonomilerde çift taraflı, üst orta ve düşük gelirli ekonomilerde tek taraflı (ekonomik özgürlükler ekonomik büyümeye neden olurken, ekonomik büyümenin ekonomik özgürlüğe neden olmaması) etki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sattar ve Mahmood (2011), 1975-2005 dönemi için 11 yüksek, 16 orta ve 11 düşük gelirli olmak üzere toplam 38 ülke üzerine yaptıkları çalışmada fikri mülkiyet haklarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çalışmada mülkiyet hakları indeksi ile büyüme verileri karşılaştırılmalı olarak değerlendirilmiştir. Fikri mülkiyet haklarının ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği ancak etki derecesinin yüksek gelirli ülkelerde daha çok olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Azman-Saini vd. (2010), 85 ülkeyi kapsayan çalışmalarında 1975-2004 dönemine ilişkin ekonomik özgürlük ile doğrudan yabancı yatırımlar ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi genelleştirilmiş momentler metodu kullanarak araştırmışlardır. Çalışma bulguları, ekonomik özgürlüklerin uzun vadeli büyüme için gerekli olduğunu ve doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde pozitif etkisinin olduğunu göstermektedir.

Kerekes, (2011), 1982-2005 dönemine ait ülkeler arası verileri kullanarak mülkiyet hakları ile çevresel kalite arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmada politik risk indeksi ve mülkiyet hakları indeksi ile hava kirliliğini ölçen emisyon verileri kullanılarak kesitsel regresyon yöntemi uygulanmıştır. Çalışma bulgularına göre, mülkiyet haklarının çevre kalitesi üzerinde hem doğrudan hem de dolaylı bir etkisi vardır. Doğrudan etki; mülkiyet hakları daha güvenli hale geldikçe üretimde, değişimde ve ekonomik gelişmede artış olur, dolaylı etki ise; daha hızlı sanayileşme meydana geldikçe firmalar hava kirliliğini artırabilir. Dolaylı etkisi her ne kadar olumsuz olsa da mülkiyet haklarının iyi tanımlanıp uygulanabildiği ülkelerde çevre kalitesinde iyileşmelerin gözleneceği belirtilmiştir.

Ata ve Şahbaz (2013), 2010 yılı için 27 Avrupa Birliği üyesi ülkeler üzerine yaptıkları çalışmalarında mülkiyet haklarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini yatay kesit yöntemini kullanarak araştırmışlardır. Çalışma bulguları, mülkiyet haklarındaki iyileşmelerin ekonomik büyümeyi artırdığını göstermektedir.

Panahi vd. (2014), 2000-2009 döneminde on üç Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkesinde ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyümeye etkisini panel veri

yöntemi ile incelemişlerdir. Çalışmada ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyüme ile pozitif yönlü korelasyon içinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca kamu büyüklüğü, güçlü para, uluslararası ticaret özgürlüğü ve regülasyonlar bileşenlerinin iktisadi büyüme ile ilişkisinin pozitif, hukuki yapı ve mülkiyet hakları güvencesi bileşeninin negatif olduğu test edilmiştir.

Swilam (2017), 2000-2015 döneminde Hindistan'da fikri mülkiyet haklarının iktisadi gelişmeye etkisini panel veri analizi ile araştırmıştır. Çalışma bulgularına göre, Hindistan'da fikri mülkiyet haklarının güçlendirilmesi kısa dönemde ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Ancak kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için fikri mülkiyet haklarının güçlendirilmesi tek başına yeterli olmayacaktır.

Çalışmalar, çeşitli mülkiyet hakları ve ekonomik özgürlük ölçüleri ile ülkeler arasındaki ekonomik büyüme farklılıkları arasında sürekli olarak güçlü bir korelasyon olduğunu göstermektedir.

Mülkiyet Hakları ve Ekonomik Özgürlüklerin Hukuki Temelleri

Mülkiyet, insanlığın ilk dönemlerinde yalnızca sahipliği ifade ederken, yerleşik hayata geçişle birlikte iktisadi ve siyasi düzen kurabilmek adına yasalarla güvence altına alınmıştır. Günümüz mülkiyet haklarının temelleri Eski Roma dönemine dayanmaktadır. Eski Roma Hukuku'nda mülkiyet hakkı bireylere; kullanma, yararlanma ve tasarruf etme yetkileri vermiştir. Mülkiyetin mutlak bir hak olarak görülmesi Roma Hukuku ile başlamış, sonraki yüzyıllar boyunca mülkiyet haklarının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır (Güriz, 1969: 8). Roma Hukuku ile kazanılan, malikine mutlak hak ve yetki sağlayan mülkiyet hakları, ortaçağa kadar geçerliliğini devam ettirmiştir. Feodal yapının hakim olduğu ortaçağda mutlak ve bölünmeyen bir hak olan mülkiyet hakları hiyerarşik bir yapıya dönüşmüştür (Kılıç ve Demirçelik, 2011: 183). Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla meydana gelen savaşlar, sosyal ve ekonomik karışıklıklar bireyleri feodal yapının koruyuculuğu altında yaşamaya yönlendirmiştir. Bu feodal sistem en alt tabakadan imparatora kadar karşılıklı bağlılık şeklinde örgütlenmiştir (Challaye, 1994: 66). Ortaçağda ekonominin temelini toprak oluşturmaktadır. Toprağın sahibi ise tek bir birey olmayıp, hak sahiplerinin oluşturduğu ve en üstte imparatorun yer aldığı bir hiyerarşidir. Toprağın sahibi imparator iken topraktan sağlanan kazancın önemli kısmını kiliseler almıştır (Pipes, 2007: 25). Ortaçağda, kilise, imparator ve senyörler arasında oluşan mücadelenin temel nedeni, mülkiyet hakları olmuştur (Tuğrul, 2004: 24). Kilisenin gelirlerinin ve gücünün artmasıyla birlikte kiliseye karşı yapılan rönesans ve reform hareketleri, mülkiyet hakkının

doğal ve mutlak bir hak olduğunu tekrar gündeme getirmiştir. Bu süreç liberalizmin oluşmasına ve güçlenmesine zemin hazırlamıştır (Çetin, 2002, s. 86).

Aydınlanmayla başlayan modern çağda doğal hakların en önemli teorisye-ni İngiliz düşünür John Locke'tur. Yaşama hakkı, özgürlük hakkı ve mülkiyet hakkını "God Given Rights/Tanrı Bağışı Haklar" şeklinde nitelendiren Locke'un düşünceleri İngiliz Parlamentosu tarafından da esas alınmıştır. İngiltere'de yayınlanan 1689 tarihli Haklar Bildirisi (Bill of Rights)'ne göre, bütün insanlar doğuştan özgür ve bağımsızdırlar ve vazgeçilmez haklara sahiptirler. Benzer şekilde, 1776 tarihli Virginia Haklar Bildirgesi, 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve 1787 Amerikan Anayasası doğal hakları kabul eden diğer siyasi ve hukuki belgelerdir (Coşar, 2017: 6). Fransız Devrimi'nin ardından 1789'da yayınlanan Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde yer alan "Her siyasal toplumun amacı, insanın doğal ve zamanaşımı ile kaybedilmeyen haklarını korumaktır. Bu haklar; özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnmedir" maddesi, mülkiyet hakkının ve insan özgürlüğünün önemine dikkat çekmiştir (Zakaria, 1997: 26). Benzer biçimde 1900 tarihli Alman Medeni Kanunu, 1912 tarihli İsviçre ve 1926 tarihli Türk Medeni Kanun'ları, 1930 tarihli Fransız Medeni Kanunu, 1948 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 1952 yılında imzalanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi mülkiyetin ve özgürlüğün önemine vurgu yapmış ve yasal düzenlemelerle de bu haklar güvence altına alınmıştır.

De Soto'nun söylediği gibi, ülkelerde farklı toprak düzeni ve mülkiyet sistemi olsa da önemli olan bireylerin mülkiyet haklarının korunması ve bu hakların mübadelesinin sağlanmasıdır. Birçok gelişmiş ülkede veya gelişen piyasalarda mülkiyet hakları mevcuttur. Ancak ülkelerin mülkiyet haklarını tamamlayan hukuki çerçeveden yoksun olmaları durumunda bu hakların ticaret konusu olması da mümkün değildir. Söz konusu hukuki çerçeve mülkiyetin ve kullanım hakkının en yüksek seviyede değerlendirildiği ve büyük ölçüde güven altına alındığı alana doğru hareket etmesini sağlar (Soto, 1996: 32). Bir toplumda bireyler tercih yapabilme hakkına sahip oldukları sürece özgürdürler. Ancak zorla ya da zor kullanma tehdidi ile teslim olanlar bu konuda ne düşünürse düşünsünler özgür sayılmazlar. Bireylerin kendi isteklerini yerine getirme fırsatına sahip oldukları her yerde özgürlük hakimdir (Mises, 2004: 96).

Teorik Çerçeve

Adam Smith'den beri iktisatçılar kaynak seçimi ve tedarik etme özgürlüğünü, ekonomik rekabeti, ticaret ve mülkiyet hakları özgürlüğünü iktisadi büyümenin temel bileşeni olarak görmüşlerdir. Piyasa ekonomisinin ilk savunucularından birisi olan Adam Smith, Ulusların Zenginliği'nde bireylerin iktisadi

faaliyetlerinde özgür iradeleri ve kendi seçimleriyle istedikleri üretim faaliyetini yapabilmelerini ve ürettikleri üzerinde mülkiyet hakkının olması gerektiğini belirtmiştir. Adam Smith'e göre, teşebbüs, mülkiyet, sözleşme, mübadele, uluslararası ticaret gibi ekonomik özgürlükler ulusların zenginliği için gerekli ve yeterli bir reçetedir. Bir başka ifadeyle söz konusu dönemde ortaya çıkan özgürlük kavramı ekonomik hayatta serbest piyasa kavramıyla karşımıza çıkmaktadır (Smith, 1776). Liberalizmin kurucusu olarak atfedilen John Locke, Hükümet Üzerine İki İnceleme (Second Treatise of Government) adlı eserinde mülkiyetin temelini kişinin emeğine dayandırmıştır. Locke'in geliştirdiği emek mülkiyet teorisine göre, bireyin kendi emeği ile gerçekleşen bir iktisadi faaliyet sonucunda ortaya çıkan ürün üzerindeki tasarruf yetkisinin emeğin sahibine verilmesi gerektiğini savunmuştur (Locke, 1823: 116). Ronald Coase 1960'da yayınladığı Sosyal Maliyet Sorunu (The Problem of Social Cost) adlı çalışmasında birbirlerini olumsuz etkileyen üreticilerin birbirlerine zarar vermeden bu durumun nasıl çözümlenebileceği üzerinde durmuştur. Coase, mülkiyet hakları yeterince tanımlanırsa tarafların karşılıklı anlaşarak sorunun çözülebileceğini ve etkin çığıtıya ulaşılabilceğini belirtmiştir (Coase, 1960: 838). Hayek (1960), özel mülkiyet haklarının korunmasının, özgürlüğü güvence altına almak ve kişisel refahı arttırmak için hayati olduğunu savunmuştur.

Daha yakın zamanlarda, giderek artan sayıda ampirik çalışma, ülkelerin özel mülkiyeti koruma derecesi ile ekonomik kalkınma arasında güçlü bir pozitif ilişki olduğunu göstermektedir (Knack ve Keefer, 1995: 210). Armen Alchian, 1965 yılında yayımladığı *Mülkiyet Hakları İktisadına Giriş (Some Economics of Property Rights)* adlı makalesinde özel mülkiyetin sahiplerine kullanma ve devretme serbestliği sağladığını, aynı zamanda bir rekabet ortamının doğmasına böylece bir etkinliğin de sağlanmasına yol açtığını belirtmiştir (Alchian, 1965: 817-18). Mülkiyet hakları teorisinin çerçevesini oluşturmaya çalışan bir diğer iktisatçı Harold Demsetz, 1967 yılında *Mülkiyet Hakları Teorisine Doğru (Toward a Theory of Property Rights)* adlı makalesini yayınlamıştır. Demsetz, mülkiyet üzerinde birden fazla sahibin olmasının iktisadi açıdan problemlere yol açabileceğini vurgulamıştır (Demsetz, 2000: 347-59). Acemoğlu ve Johnson (2005) özel mülkiyet hakları ile ekonomik büyüme, yatırım ve finansal gelişme arasında pozitif bir ilişki olduğuna dair kanıtlar bulmuşlardır. İktisat literatüründe ülkeler arasında kişi başına düşen gelir farklılığının nedeni hakkında henüz fikir birliği sağlanamasa da son yıllarda yapılan çalışmalar bu farklılığın nedeni olarak kurumlar ve mülkiyet haklarına vurgu yapmaktadır. Ülkelerin yüksek gelir düzeyine ulaşabilmeleri; iyi çalışan kurumlara, güvenli mülkiyet haklarına ve daha az müdahaleci politikalara sahip olmaları ile mümkün olabilmektedir (Acemoğlu ve Johnson, 2005: 955).

Klasik iktisatçılardan David Ricardo, ekonomik ilerleme bakımından serbest ticareti savunmuştur. Neo-Klasik iktisatçılardan Milton Friedman ise, özgür toplumların ekonomik olarak daha üretken ve daha verimli olacağını belirtmiştir. Bireylerin özgürlüğünü koruması için devletin bir araç olduğunu, aynı şekilde bu gücün devlet elinde yoğunlaşmasıyla bir tehdit oluşturabileceğini ifade etmiştir (Friedman, 1988: 14). John Stuart Mill'e göre, eylemleri başkalarını etkilemediği sürece bireyler özgür olmalıdır. Mill'in özgürlük ile vicdan hürriyeti, zevk, tercih ve çalışma hürriyeti ile dayanışma hürriyetini belirtmiştir (Yayla, 2000: 31). Özgürlük akımına önemli katkıları olan Friedrich Hayek özgürlüğü, bireylerin kendi özel amaçlarını gerçekleştirebilmek için sahip oldukları bilgilerini serbestçe kullanabilmeleri şeklinde tanımlamıştır. Kendi planlarına göre hareket etme yeteneği sınırlandırılan bireylerin bir başkasının yönetimine itaat etmeye yönlendirileceğini ifade eden Hayek, özgürlüğün önündeki en önemli engeli "zorlama ve baskı" olarak belirtmiştir (Allen, 1998: 49-50). Devletin, piyasaya müdahalesinden ziyade, hukuk kurallarını uygulayarak ekonomik özgürlükleri garanti altına alması gerektiğini savunan Hayek, liberal veya serbest toplum yapısıyla ülkelerin iktisadi büyüme gerçekleştirebileceğini ileri sürmüştür (Yayla, 2000: 33).

Liberal düşünceye yön veren Thomas Hobbes "engellemenin olmaması" biçiminde ifade ettiği özgürlük kavramını "her türlü zorluğun ortadan kaldırılması" şeklinde yorumlamıştır. Hobbes'e göre, davranış özgürlüğü üzerindeki tek engel bireye yöneltilen dışsal baskılar olup, birey sahip olduğu doğal güce paralel olarak davranışlarının önündeki engelleri kaldırmalıdır (Akıncı, 2013: 15). John Locke özgürlüğü, bireylerin kendi düşüncelerini belirleyebilmesi ve sahip olduğu doğal hakları kullanabilmesi şeklinde belirtmiştir. Devletin temel görevinin bu doğal hakları korumak olduğunu belirten Locke, bireylerin yaşama hakkı, özgürlük hakkı ve mülkiyet hakkı gibi üç temel hakka sahip olduklarını ve bu haklardan vazgeçmelerinin mümkün olmadığını ifade etmiştir (Dursun, 2002: 5). Ludwig von Mises, *İnsan Eylemi* (Human Action) adlı eserinde ekonomik özgürlüğü piyasa ekonomisi olarak ifade etmiş ve söz konusu özgürlüğün kanunlar tarafından değil piyasa ekonomisi tarafından meydana geldiğini belirtmiştir. Mises'e göre kanunlar yalnızca rekabetçi ekonomik yapının insana sağladığı özgürlüğü korumak amacıyla vardır. Piyasa ekonomisi ise özgürlüğü rekabet vasıtasıyla korumaktadır. Rekabet, bireylerin başkalarının baskısına maruz kalmaması için önemlidir (Yayla, 1992: 164-165). Aynı şekilde Zarakolu (1978) ekonomik özgürlüğü; mülkiyet hakkı, miras, girişim, rekabet, kurum ve ortaklık kurma, bireylerin çıkarlarına göre hareket etme, meslek ve işyeri seçme, üretim ve tüketim kararlarında iktisadi davranma özgürlüğüne dayanan piyasa ekonomisi şeklinde ifade etmiştir (Zarakolu, 1978: 21-32).

Özgürlük, kişinin mülkiyetindekileri kullanırken veya başkasına devrederken herhangi bir zora ve baskıya maruz kalmamasıdır. Yani özgürlük, baskı, sınırlama ve zorlamanın olmaması durumudur. Özgürlük ve mülkiyet hakkı ayrı ayrı düşünülemez (Tezel, 2005:162). Kısacası oluşturduğu kurumsal alt yapı, güçlü bir mülkiyet hakkı ve ekonomik özgürlüğün varlığı sürdürülebilir kalkınma ve ekonomik büyümenin temel belirleyicisidir. Günümüzde serbest piyasa ekonomisini savunanlara göre iktisadi gelişme için mülkiyet hakları ve ekonomik özgürlükler vazgeçilmez bir unsurdur.

Seçilmiş Ülkelerde Mülkiyet Hakları ve Ekonomik Özgürlükler

Bu çalışmada ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki karşılaştırmalı tablolar şeklinde analiz edilecektir. Ekonomik özgürlük indeksi ve kişi başına düşen gelir düzeyi verilerinden yararlanılan analizde, ekonomik özgürlük indeksi en yüksek on ülke (Singapur, Hong Kong, Yeni Zelanda, Avustralya, İsviçre, İrlanda, Birleşik Krallık, Danimarka, Kanada ve Estonya) ve en düşük on ülke (Kuzey Kore, Venezuela, Küba, Eritre, Kongo Cumhuriyeti, Bolivya, Zimbabve, Sudan, Kiribati ve Doğu Timur) karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma ışığında Türkiye’de mülkiyet hakları ve ekonomik özgürlüğün yeri ve önemi değerlendirilecektir.

Tablo 4. Ekonomik Özgürlük İndeksi En Yüksek 10 Ülke ve Kişi Başına Düşen Gelir Düzeyleri (%), (Bin \$), 2020.

Ekonomik Özgürlük İndeksi En Yüksek 10 Ülke	Ekonomik Özgürlük İndeksi	Mülkiyet Hakları İndeksi	Kişi Başına Düşen Gelir Düzeyi
Singapur	89.4	96.8	59.797
Hong Kong	89.1	93.6	46.324
Yeni Zelanda	84.1	93.3	41.441
Avustralya	82.6	82.8	51.692
İsviçre	82.0	87.4	87.097
İrlanda	80.9	86.6	85.267
Birleşik Krallık	79.3	92.2	41.124
Danimarka	78.3	86.3	61.063
Kanada	78.2	87.7	43.258
Estonya	77.7	83.2	23.027

Kaynak: The Heritage Foundation, World Bank.

Tablo 4, Ekonomik Özgürlükler İndeksi (IEF) verilerine göre 2020 yılı için en özgür ülkeler arasında kabul edilen on ülkenin indeks değerlerini göstermektedir. Ekonomik özgürlük indeksi verilerine göre, 2020 yılında en özgür ülke Singapur iken bu ülkeyi Hong Kong, Yeni Zelanda, Avustralya, İsviçre, İrlanda, Birleşik Krallık, Danimarka, Kanada ve Estonya takip etmektedir. Heritage Vakfı tarafından 100 üzerinden hesaplanan bu indeks değerlerinin anlamlarına bakıldığında, indeks değerleri 80-100 arasında olan Singapur, Hong Kong, Yeni Zelanda, Avustralya, İsviçre ve İrlanda özgür (free) kabul edilirken; indeks değerleri 70-79,9 arasında olan Birleşik Krallık, Danimarka, Kanada ve Estonya özgürlüğe yakın (mostly free) kabul edilmektedir. Ekonomik özgürlük indeksi değeri en yüksek on ülke, kişi başına gelir seviyesi bakımından 12.276 doların üzerinde, yani yüksek gelirli ekonomiler grubunda yer almaktadır. Tablo 4 incelendiğinde ekonomik özgürlüğü yüksek olan ülkelerin kişi başına düşen gelir seviyelerinin de oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Ekonomik Özgürlük İndeksi En Düşük 10 Ülke ve Kişi Başına Düşen Gelir Düzeyleri (%), (Bin \$), (2020).

Ekonomik Özgürlük İndeksi En Düşük 10 Ülke	Ekonomik Özgürlük İndeksi	Mülkiyet Hakları İndeksi	Kişi Başına Düşen Gelir Düzeyi
Kuzey Kore	4.2	20.1	31.755
Venezuela	25.2	10.1	16.055
Küba	26.9	20.1	9.477
Eritre	38.5	32.5	700
Kongo Cumhuriyeti	41.8	40.7	1.846
Bolivya	42.8	20.1	3.133
Zimbabve	43.1	33.7	1.214
Sudan	45.0	33.7	595
Kiribati	45.2	47.5	1.653
Doğu Timur	45.9	45.2	1.359

Kaynak: The Heritage Foundation, World Bank.

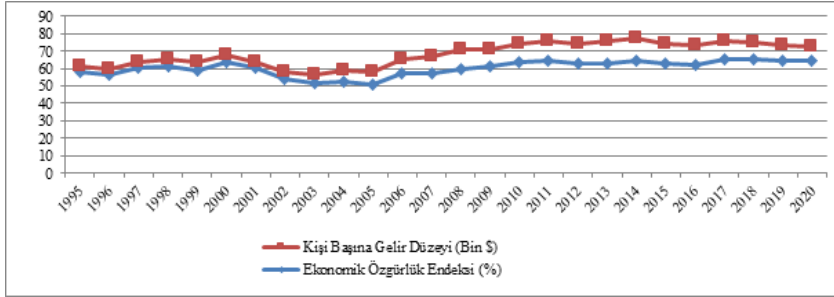
Tablo 5, Heritage Vakfı'nın 180 ülke için hazırlamış olduğu Ekonomik Özgürlükler İndeksi verilerine göre 2020 yılı için en az özgür ülkeler arasında kabul edilen on ülkenin indeks değerlerini göstermektedir. Ayrıca söz konusu ülkelerin kişi başına düşen gelir düzeyleri tabloda verilmektedir. Ekonomik özgürlük indeksi verilerine göre 2020 yılında en az özgür ülke Kuzey Kore iken bu ülkeyi, Venezuela, Küba, Eritre, Kongo Cumhuriyeti, Bolivya, Zimbabve, Sudan, Kiribati ve Doğu Timur takip etmektedir. Heritage Vakfı

tarafından 100 üzerinden hesaplanan bu indeks değerlerinin anlamlarına bakıldığında, indeks değerleri 0-49,9 arasında yer alan; Kuzey Kore, Venezuela, Küba, Eritre, Kongo Cumhuriyeti, Bolivya, Zimbabve, Sudan, Kiribati ve Doğu Timur özgürlüğü bastırılmış (repressed) kabul edilmektedir. Ekonomik özgürlük indeks değeri en düşük on ülke, kişi başına gelir seviyesi bakımından 1.045 doların altında olan Eritre ve Sudan düşük gelirli ekonomiler grubunda yer alırken Venezuela, Küba, Kongo Cumhuriyeti, Bolivya, Zimbabve, Kiribati ve Doğu Timur 1.046-12.696 dolar arasında orta gelirli ekonomiler grubunda yer almaktadır. Kişi başına düşen geliri 12.697 doların üzerinde olan Kuzey Kore ise yüksek gelirli sayılmaktadır. Tablo 5 incelendiğinde genel anlamda ekonomik özgürlüğü düşük olan ülkelerin kişi başına düşen gelir seviyelerinin de oldukça düşük olduğu görülmektedir.

Türkiye’de Mülkiyet Hakları ve Ekonomik Özgürlükler

Türk anayasa hukukuna ilişkin anayasal belgelerde mülkiyet hakkı ilk Sened-i İttifak’ta düzenlenmiş olup, sonrasında mülkiyete ilişkin kavramlar Gülhane Fermanı, Islahat Fermanı ve Adalet Fermanı’nda yer almıştır. Daha sonra 1876 Anayasası, 1924 Anayasası, 1961 Anayasası ve 1982 Anayasası’nda yer almıştır (Şahin, 2009: 94). 1924 Anayasası’nda mülk edinme ve bunu kullanma hakkı tabi haklar arasında sayılmış ve mülkiyet üzerine herhangi bir sınırlama getirilmemiştir. 1961 Anayasası’nda mülkiyet hakkı, sosyal ve siyasi haklar ve ödevler altında değişikliğe uğramış; “Herkes mülkiyet ve miras haklarına sahiptir. Bu haklar, ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabilir. Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz.” maddesi yer almıştır. 1982 Anayasası’nda ise, mülkiyet haklarına ilişkin madde içerik bakımından aynı olmasına rağmen, klasik haklar altında yer almıştır. Dolayısıyla mülkiyet hakları daha az müdahale edilir hale gelmiştir (Kama, 2020: 76-77).

Grafik 1. Türkiye’de Ekonomik Özgürlük İndeksi (%) ve Kişi Başına Düşen Gelir Düzeyi (Bin \$), (1995-2020)

Kaynak: The Heritage Foundation, World Bank.

1995-2020 döneminde yayınlanan raporlardan Türkiye ile ilgili veriler bir araya getirildiğinde Grafik 1'de özetlenen durum ortaya çıkmaktadır. Türkiye için 1995 yılından itibaren ekonomik özgürlük indeks değerleri incelendiğinde bu değer 1995 yılında 58,4 iken 2020 yılında 64,4 olarak gerçekleşmiştir. Heritage Vakfı'nın açıkladığı oranlara göre Türkiye son yıllarda orta derecede özgür kategorisinde yer almaktadır. Heritage Vakfı'nın son yayınladığı rapora göre 2021 yılında Türkiye 178 ülke arasında 64 IEF ortalamasıyla 76. sırada yer almaktadır. Heritage Vakfı tarafından 100 üzerinden hesaplanan bu indeks değerlerinin anlamlarına bakıldığında, Türkiye 2009 yılına kadar genellikle 50-59,9 arasında aldığı indeks değeri ile büyük ölçüde özgür olmayan (mostly unfree) kategorisinde yer alırken, 2009 yılından itibaren 60-69,9 indeks değeri ile orta derecede özgür (moderately free) kabul edilmektedir. Türkiye en çok ve en az ekonomik özgürlüğe sahip ülkelerle kıyaslandığında, orta düzeyde özgür olduğu gözlenmektedir. Grafik 1'e göre 2000 yılından itibaren meydana gelen krizlerle düşen ortalamalar 2005'ten sonra yükselmeye başlayarak bir ölçüde düzelmiş görünmektedir. Türkiye 2003 yılına kadar ortalama 55 özgürlük indeks değeri ile çoğunluklu alt orta gelirli ekonomi grubunda yer alırken, bu yıldan itibaren ortalama 60 özgürlük indeks değerine yükselmesiyle orta gelirli ekonomi grubuna dahil olmuştur. Grafik 1'de Türkiye'de ekonomik özgürlük indeksi ile kişi başına düşen gelir düzeyinin birbiriyle paralellik gösterdiği net bir şekilde görülmektedir. Ekonomik özgürlük indeksinin düşük seyrettiği dönemlerde kişi başına gelir düzeyi de düşüş gösterirken, ekonomik özgürlük indeksinin artış gösterdiği dönemlerde kişi başına gelir düzeyi de artış göstermiştir. Ekonomik özgürlükler ile kişi başına gelir düzeyi arasında doğrusal bir ilişki olduğu söylenebilir.

Tablo 6. Ekonomik Özgürlük İndeksi Bileşenlerine Göre Türkiye'nin Durumu (%), (1995-2021)

YILLAR	Genel	Mülkiyet Hakları	Yargı Etkinliği	Hükümet Bütünlüğü	Vergi Yüğü	Kamu Harcamaları	Mali Sağlık	İş Özgürlüğü	Emek Özgürlüğü	Parasal Özgürlük	Ticaret Özgürlüğü	Yatırım Özgürlüğü	Finansal Özgürlük
1995	58,4	70,0	10,0	-	44,5	63,3	-	85,0	-	38,2	74,8	70,0	70,0
1996	56,7	70,0	10,0	-	44,3	57,1	-	85,0	-	28,9	75,0	70,0	70,0
1997	60,8	70,0	41,0	-	57,3	61,8	-	70,0	-	29,8	77,8	70,0	70,0
1998	60,9	70,0	35,0	-	58,4	68,5	-	70,0	-	31,8	73,8	70,0	70,0
1999	59,2	70,0	32,0	-	57,0	57,1	-	70,0	-	31,8	74,4	70,0	70,0
2000	63,4	70,0	34,0	-	67,2	82,7	-	70,0	-	31,8	75,0	70,0	70,0
2001	60,6	70,0	36,0	-	66,9	73,0	-	70,0	-	36,4	73,0	70,0	50,0
2002	54,2	50,0	38,0	-	65,2	58,9	-	55,0	-	41,0	79,6	50,0	50,0
2003	51,9	50,0	36,0	-	64,6	45,0	-	55,0	-	42,9	73,6	50,0	50,0
2004	52,8	50,0	32,0	-	60,8	56,9	-	55,0	-	46,1	74,2	50,0	50,0
2005	50,6	50,0	31,0	-	65,3	54,4	-	55,0	40,7	53,8	76,0	50,0	30,0
2006	57,0	50,0	32,0	-	68,0	68,1	-	66,7	39,1	64,7	81,0	50,0	50,0
2007	57,4	50,0	35,0	-	69,1	62,4	-	67,4	38,8	70,1	81,0	50,0	50,0
2008	59,9	50,0	38,0	-	77,7	68,3	-	68,3	39,5	70,8	86,8	50,0	50,0
2009	61,6	50,0	41,0	-	73,2	83,4	-	69,9	40,3	71,1	86,6	50,0	50,0
2010	63,8	50,0	46,0	-	78,1	82,9	-	68,9	41,1	70,0	86,4	65,0	50,0
2011	64,2	50,0	44,0	-	78,2	83,6	-	68,7	39,6	72,7	85,4	70,0	50,0
2012	62,5	50,0	44,0	-	77,7	58,5	-	67,1	40,0	71,9	85,4	70,0	60,0
2013	62,9	50,0	42,0	-	77,0	64,9	-	68,2	43,1	73,3	85,2	65,0	60,0
2014	64,9	50,0	44,0	-	77,5	63,5	-	67,6	59,7	71,8	84,5	70,0	60,0
2015	63,2	45,0	50,0	-	76,1	57,6	-	61,0	50,2	72,4	84,6	75,0	60,0
2016	62,1	40,0	45,0	-	75,2	55,6	-	65,4	48,6	71,5	84,4	75,0	60,0
2017	65,2	61,3	40,7	52,5	75,5	57,7	95,7	64,3	48,5	72,2	79,4	75,0	60,0
2018	65,4	54,7	42,0	54,5	74,7	68,1	93,6	63,3	47,6	72,3	78,6	75,0	60,0
2019	64,6	55,8	41,2	49,8	76,4	65,1	92,2	66,0	49,2	70,0	79,6	70,0	60,0
2020	64,4	57,4	44,6	53,7	76,7	64,1	86,1	67,0	49,2	66,1	78,0	70,0	60,0
2021	64,0	61,5	45,4	58,6	73,2	64,5	75,8	68,5	48,8	65,4	76,0	70,0	60,0

Kaynak: The Heritage Foundation.

Tablo 6'da Türkiye için 1995-2021 yıllarına ait ekonomik özgürlük indeksinin alt bileşenlerinin almış olduğu değerler gösterilmektedir. Heritage Vakfı tarafından hazırlanan ekonomik özgürlük indeksinin kriterlerine bakıldığında; Türkiye'nin son yirmi beş yıl içerisinde yargı etkinliği, vergi yükü, emek özgürlüğü, parasal özgürlük ve ticaret özgürlüğünde iyileşmeler görülmürken; mülkiyet hakları, iş özgürlüğü ve finansal özgürlüklerde bozulmalar vardır. Ayrıca, kamu harcamaları ve yatırım özgürlüğünde dönem dönem iyileşme ve bozulmalar görülse de genel olarak sabit seyrettiği görülmektedir. Bu veriler, en problemlili alanların; istihdam katılığı, yolsuzluk, enflasyondan kaynaklı sorunlar ve mülkiyet haklarındaki problemler olduğunu göstermektedir. Günümüzdeki indeks değerini 1995 yılı ile kıyasladığımızda yaklaşık %6 oranında artış vardır. Ekonomik özgürlük kriterleri puanlarındaki artışlar, Türkiye'nin ekonomik özgürlüğünü arttırmaktadır. Ancak bu artış Türkiye'de ekonomik özgürlüğün tam manasıyla sağlanabilmesi için yeterli değildir.

Sonuç ve Öneriler

Günümüzde ekonomik büyüme hala bazı iktisatçılar tarafından tartışmalı ve soyut olarak kabul edilse de farklı ve ekonomi dışı veriler de hesaba katılarak gelişmişlik düzeyini nasıl arttırılabileceği araştırılmaktadır. Ülkeler açısından ekonomik büyüme sadece üretimin ve milli gelirin artması olarak düşünülse de bunlar tek başına yeterli değildir. Sosyal bir bilim olan iktisat bilminde, ulusların gelişmesi sadece ekonomiden ibaret olmayıp siyasi, sosyal, hukuki ve kültürel olgular gibi ekonomi dışı unsurlar da ekonomik büyümenin temel belirleyicileri olarak kabul edilmektedir. Her birinin kapitalist sisteme ve ekonominin dinamiklerine bakış açısı farklı olmakla birlikte, söz konusu argümanlardaki iyileşmeler toplumsal refah artışı bakımından önemlidir.

Kurumsal yapının önemli göstergelerinden birisi olan ekonomik özgürlüklerin ve mülkiyet haklarının bu derece öne çıkmasının temel nedeni, bireylerin ve toplumların daha fazla refaha ulaşma arzularıdır. Gelişmiş ve zengin ülkelerin ekonomik başarılarının arkasındaki temel faktörlerin başında da ekonomik göstergelerden ziyade ekonomik dışı faktörler (non-economic factors) daha önemli bir rol oynamaktadır. Bu kapsamda ekonomik dışı faktörler bir anlamda kurumsal yapı unsurları olarak ifade edilebilecek en önemli göstergelerin başında mülkiyet hakları ve ekonomik özgürlükler kavramları gelmektedir ki bu kavramlar ile ülkelerin makroekonomik performansları arasında güçlü bir etkileşimin olduğu genel kabul gören görüştür.

Güçlü bir mülkiyet hakları sisteminin varlığı, kaynak israfını önlemekte, piyasa aksaklıklarının ortadan kalkmasına yol açmakta, pozitif dışsallık

yaratmakta, ekonomideki belirsizliği ve işlem maliyetini azaltmakta, finansal kaynakların bir araya getirilmesini kolaylaştırmakta, teknolojik bilgi akımlarını hızlandırmakta ve son olarak girişimcileri teşvik ederek uzun dönemli ekonomik büyüme sağlamaktadır. Yani bu hakların daha çok güvence altına alındığı kurumsal yapılar, ekonomik büyüme, gelişme ve verimlilik gibi iktisadi sonuçlar üzerinde etkili olan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ekonomik özgürlükler, ekonomiyi doğal dengeye yöneltip serbest piyasa sistemini harekete geçirerek, bireylerin istedikleri gibi iktisadi kararlar alabilmelerine ve bunları uygulayabilmelerine olanak tanımaktadır. Ayrıca herhangi bir dışsal müdahalenin olmadığı piyasa mekanizmasında bireysel ve toplumsal refahı maksimum kılarak, ekonomik büyüme ve kalkınma dinamiklerini uyarmaktadır.

Hazırlanan bu çalışmada, ekonomik özgürlük indeksi en yüksek on ülke ve en düşük on ülke kişi başına düşen gelir seviyeleri ile karşılaştırılarak, Türkiye'nin söz konusu ülkelere göre durumu analiz edilmiştir. 1995-2020 döneminde karşılaştırmalı analizle elde edilen sonuçlara göre, söz konusu ülkelerde mülkiyet haklarının ve ekonomik özgürlüğün kişi başına düşen gelir üzerinde olumlu etkiye sahip olduğuna dair ön bilgiler elde edilmektedir. Ekonomik özgürlük indeksi en yüksek on ülkede mülkiyet hakları indeksinin de yüksek seviyelerde olduğu görülmektedir. Buna ilaveten ekonomik özgürlük indeksi en düşük on ülkede mülkiyet hakları indeksi de düşük seviyelerdedir. Çalışmanın başında belirtilen mülkiyet haklarının ekonomik özgürlüğe yol açtığı tezi doğrulanmıştır. Dolayısıyla mülkiyet hakları indeksi yüksek olan ülkelerin ekonomik özgürlük indeksi ve kişi başına düşen gelir seviyeleri de oldukça yüksek iken, tam aksine mülkiyet hakları indeksi düşük olan ülkelerin kişi başına düşen gelir seviyelerinin de düşük seyrettiği gözlenmiştir. Çalışmada, mülkiyet haklarının güvence altına alındığı ekonomilerde, ekonomik büyümede de olumlu bir performans yaşandığı bulgusuna ulaşılmıştır. Ülkeler arasında farklılık gösteren makroekonomik performansın, mülkiyet haklarındaki artışlar/iyileşmeler ile doğrudan ilişki olduğunu söylemek mümkündür.

Ekonomik özgürlük puanı, Türkiye'nin yıllar itibarıyla iktisadi anlamda özgürleştiğini gösterse de ülke karşılaştırmaları açısından dünya ortalamalarında kabul edilmektedir. Türkiye için on iki başlık altında ekonomik özgürlüklerin incelenmesi sonucunda; mülkiyet hakları, iş ve finansal özgürlükler açısından yeterince mesafe alınamadığı görülmektedir. Hukuki yapı ve mülkiyetin korunması noktasında dikkat edilmesi gereken şey, hukuki yapının ülke gerçeklerine ve gereklerine uygun gerçekleştirilmesidir. Ayrıca kamu harcamaları ve yatırım kararlarında kontrollü mali politikalarının

sürdürülmesi önem arz etmektedir. Bunun yanında sıkı bütçe politikalarının, kamu kaynaklarının etkin kullanılmasını sağlayabilecek ve verimlilik artışına yol açacak uygulamalarla desteklenmesi de bir o kadar anlamlı olacaktır. Yabancı sermaye yatırımları ile ilgili mevzuatın mümkün olduğu kadar teşvik edici yönde düzenlemelerle oluşturulması aynı zamanda ekonomik özgürlüklerin gelişimine de zemin hazırlayacaktır.

Türkiye ve söz konusu ülkelerde, mülkiyet hakları ve ekonomik özgürlük sayesinde kişi başına düşen gelir düzeyinin iyileştirilebilmesi için öncelikle hukuksal yapının güçlenmesini sağlayan düzenlemeler yapılmalıdır. Bunlara ilaveten kredi ve işgücü piyasalarında verimliliği artıracak olan regülasyonlar ile uluslararası ticarete serbestleşmeyi sağlayacak önlemlere ve politikalara öncelik verilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, kurumsal yapı içerisinde güvenli mülkiyet haklarının ekonomik özgürlüğe, ekonomik özgürlüklerin de ekonomik büyümeye yol açacağı tezi farklı ülke ve ülke grupları üzerinde günümüzde ve sonrasında üzerinde durulması gereken önemli bir konudur.

Kaynakça

- Acemoğlu, D. ve Johnson, S. (2005). Unbundling institutions. *Journal of Political Economy*, 113(5), 949-995.
- Akinci, M. (2013). *Ekonomik özgürlükler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: gelişmiş, gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkeler üzerine bir uygulama* (Yayınlanmış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Alchian, A. A. (1965). Some economics of property rights. *Rubbettino Editore*, 30(4), 816-829.
- Allen R. T. (1998). *Beyond liberalism: the political thought of F. A. Hayek & Michael Polanyi*. Transaction Publishers, USA, 49-50.
- Ashby, N. J. ve Sobel, R. S. (2008). Income inequality and economic freedom in the U.S. States. *Public Choice*, 134(3-4), 329-346.
- Ata, A. Y. ve A. Şahbaz (2013). Mülkiyet hakları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: AB ülkeleri üzerine bir inceleme. *Sosyo-Ekonomi Dergisi*, 9(20), 3-2, 161-180.
- Azman-Saini, W. N. W., Baharumshah, A. Z. ve Law, S. H. (2010). Foreign direct investment, economic freedom and economic growth: international evidence. *Economic Modelling*, 27(5), 1079-1089.
- Beach, W. W. ve Kane, T. (2008). Methodology measuring the 10 economic freedoms. *Economic Freedom Index*. The Heritage Foundation -The Wall Street Journal, 39-55.
- Cebula, R. J. (2011). The Impact of property rights freedom on economic growth: Evidence from the OECD nations. Walker/Wells Fargo Endowed Chair in Finance Jacksonville University, 2(1), 1-10.
- Challaye, F. (1994). *Mülkiyet Tarihi*. (çev. A. Kızıntuğ). İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.
- Coase, R. H. (2013). The problem of social cost. *The Journal of Law & Economics*, 56(4), 837-877.

- Cole, D. H. (2010). New forms of private property: Property rights in environmental goods. Chapters, in: Boudewijn Bouckaert (ed.), *Property Law and Economics*, 11, 274-314.
- Coşar, A. (2017). İnsan hakları üzerine bazı düşünceler. İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi ve Unesco Felsefe ve İnsan Hakları Kürsüsü Bülteni, 2, 6-7.
- Çetin, H. (2002). Liberalizmin tarihsel kökeni. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1, 79-96.
- De Soto, Hernando (1989). *The Other Path*. New York, NY: Basic Books.
- De Soto, H. (1996) Mülkiyet haklarının güvence altına alınması: Piyasaların temelleri. *Economic Reform Today* Söyleşi, *Liberal Düşünce Dergisi*, S. 19, 31-38.
- De Soto, H. (2000). *The Mystery of Capital: Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else*, Basic Books.
- Denman, D. R. (1978). *The place of property: A new recognition of the function and form of property rights in land*. Studies in Land Economy, Published by Geographical Publications Limited.
- Demsetz H. (1982). Barriers to entry. *American Economic Review*, 72(1), 47-57.
- Demsetz, H. (2000). Mülkiyet hakları teorisine doğru. Ömer Demir (der.) (çev. Ali Çağlayan), *Devlet, rekabet, mülkiyet ve iktisat içinde*, Adapazarı: Değişim Yayınları.
- Dincer, O. (2007), The effects of propert rights on economic performance. *Applied Economics*, 39, 825-837.
- Dursun, İ. (2002). Ekonomik Özgürlükler-ekonomik büyüme ilişkisi: Teorik ve uygulamalı bir inceleme (Yayınlanmış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Friedman, M. (1988). *Kapitalizm ve özgürlük*. (çev.: D. Erberk ve N. Himmetoğlu), İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Güriz, A. (1969). *Teorik açıdan mülkiyet sorunu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Gwartney, J., Holcombe, R. G. ve Lawson, R. A. (2004). Economic freedom, institutional quality and cross-country differences in income and growth. *Cato Journal*, 24(3), 205-233.
- Hayek, F. A. (1960). *The constitution of liberty*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Justesen, M. K. (2008). The effect of economic freedom on growth revisited: New evidence on causality from a panel of countries 1970-1999. *European Journal of Political Economy*, 24(3), 642-660.
- Kama, Ö. (2020). *Mülkiyet hakları ve kurumları*. İzmir: SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Kerekes C. B. (2011). Property rights and environmental quality: A cross-country study, *The Cato Journal*, 31(2), 315-338.
- Kılıç, R. ve Demirçelik, M. (2011). Mülkiyet kavramının tarihsel gelişimi sürecinde ortaçağ ve reform hareketi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3.
- Knack, S. ve Keefer, P. (1995). Institutions and economic performance: Cross-country tests using alternative institutional measures. *Economics and Politics*, 7, 207-222.
- Locke, J. (1823). Second treatise of government, Londra: Mc. Master University Archive of the History of Economic Thought, Vol. V <https://www.yorku.ca/cominel/courses/3025pdf/Locke.pdf>.
- Mahmood, K. ve Azid, T. (2011). Economic freedom verses economic growth: Cross countries analysis in the form of ARDL approach. *Asian Economic and Financial Review*, 1(1), 14- 25.

- Mises, Ludwig von (2004). Özgürlük ve Mülkiyet. (Çev: Can Madenci), *Liberal Düşünce Dergisi*. S. 10, 87-103.
- North, D. C., (2002), *Kurumlar, kurumsal değişim ve ekonomik performans*, (çev. G. Ç. Güven), İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Oğuz, F., (2003), *Mülkiyet Hakları*. Ankara: Roma Yayınları.
- Panahi, H., Assadzadeh, A. ve Refaei, R. (2014). Economic freedom and economic growth in MENA countries. *Asian Economic and Financial Review*, 4(1), 105-116.
- Pipes, R. (2007). *Property and Freedom*. New York: Vintage Books.
- Powell, B. (2002). Private property rights, economic freedom, and well being. *Mercatus Center, George Mason University Working Paper 19*, 1-17.
- Richardson, C. J. (2005). How the loss of property rights caused Zimbabwe's collapse. *Cato Institute Economic Development Bulletin*, 4(2), 1-4.
- Sattar, A. ve Mahmood, T. (2011). Intellectual property rights and economic growth: Evidences from high, middle and low income countries. *Pakistan Economic and Social Review*, 49(2), 163- 186.
- Swilam, Y. (2017). *The potential of intellectual property rights for economic development a case study on India*. Lund University School of Economics and Management, Master Thesis, June, Sweden.
- Weede, E. (2006). Economic freedom and development: New calculations and interpretations. *Cato Journal*, 26(3), 511-524.
- Silvera G. (2009). Is democracy property rights friendly? *Western Political Science Association*, Conference theme: Ideas, interests and institutions, March 19-21, Canada, 1-18.
- Smith, A. (1776). *The wealth of nations*. New York: Alfred A. Knopf.
- Rabushka, A. (1999). Philosophical aspects of economic freedom. *Economic freedom: Toward a theory of measurement*. (Ed.: W. Block ve James C. W. Ahlert-Doornik), The Fraser Institute, Vancouver, 23-56.
- Tezel, E. (2005). Mülkiyet hakkı ve kullanımı, *Piyasa Dergisi*. S.13, 155-163.
- The Heritage Foundation Data, 2019 index of economic freedom. https://www.heritage.org/index/pdf/2019/book/index_2019.pdf(12.12.2019).
- The Heritage Foundation Data, 2021 index of economic freedom. https://www.heritage.org/index/pdf/2021/book/index_2021.pdf.
- The World Bank (2020), Country and lending groups, <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>, 03.01.2022.
- Yayla, A. (2000). Özgürlük Yolu, *Hayek'in Sosyal Teorisi*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Yayla, A. (1992). *Liberalizm*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Zakaria, F. (1997). The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs*, 76(6), 22-43.
- Zarakolu, A. (1978). *Temel Ekonomi Sistemleri Bilgisi*. Ankara: S Yayınları.